

A HONFOGLALÓ MAGYARSÁG LELKIALKATÁRÓL

– JEGYZETEK A KOLOZSVÁR-ZÁPOLYA-UTCAI ÁSATÁSOKHOZ –

ERDÉLY FÖLDJÉN rendkívüli gazdagságban találhatóak az egykor itt élt népek régészeti emlékei. Az őskori leleteknek csupán repertoriumszerű felsorolása mintegy 400 folió-oldalt tölt meg. A dák és római anyag felsorolása is legalább ilyen terjedelműnek ígérkezik. A római Dácia feladása utáni időkből is változatos és nagyszámú emlékkal rendelkezünk. Ez utóbbi leletek részben a germán népek – keleti és nyugati gótok, gepidák – részben a hún, avar és végül a honfoglaló magyar kultúrát képviselik. Eddig azonban egyetlen olyan lelet sem került elő, amelyik ezen a földön a népvándorlás korában a római műveltség, vagy az azt hordozó nép folytonosságáról beszélne.

A régészeti leletek néha többet mondanak, mint a történelem írott forrásai. Az utóbbiak rendszerint a nagy politikai események lefolyásáról emlékeznek meg, míg a leletek a mindennapok műveltségébe, szokásvilágába s a népi élet ezerszálú szövevényébe világítanak be élesen. Emellett nagyobb összefüggésben nézve a leleteket, sokszor az írott dokumentumoknál határozottabb és élesebb képet kapunk a nagyobb politikai, vagy hatalmi törekvésekről és eltolódásokról is. Olyan csendes, a történelmi megfigyelés síkjáig el sem jutó átalakulásokról adnak hírt, amelyek sok esetben előkészítői vagy épenséggel kirobantói egy-egy átalakulásnak. A föld-megőrizte leletek ilyenképen az oknyomozó történelemnek épenolyan forrásai, mint a modernebb és inkább a szellemi hátteret kereső történetírói törekvéseknek. Figyelembevétel a leletek tanúságáról fentebb mondottakat, sokszoros bizonyító erejűvé válik az, hogy a népvándorlás korában csak olyan népek régészeti hagyatékát ismerjük, amelyekről egykorú források is tudnak s hazájukat épen Erdélybe helyezik. Sem írott, sem régészeti adat nincsen a Dáciát feladó rómaiság latin színezetű és nyelvű kultúráját továbbvivő népre, ellenben rengeteg írott emlék és más leletanyag tanuskodik az észak felől jövő gepidák, a kelet felől jövő gót törzsek, továbbá a húnok, avarok és honfoglaló magyarok itteni életéről, belepillantást engedve a gazdag fejedelmek és a szegény szolgálók életfolyásába, tárgyi és szellemi műveltségébe egyaránt. Az epizód-szerű, alig egyszázados bolgár hódításnak csak írott emlékei maradtak fenn, viszont az írott adatok és a helynévvizsgálat bizonyította szláv településnek, ha csekély, de régészeti nyomai is fellelhetők.

Az Erdélyi Tudományos Intézet, részben a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeummal harmonikus munkaközösségben, jelentős ásatásokat kezdeményez Erdély területén. Ezekre az Erdélyen kívül dolgozó szakembereket is meghívja, sőt tervbevette né-

met és olasz régészek felkérését is olyan irányú munkáiban, amelyek a római, illetőleg a germán népek történelme egyes kérdéseivel ígérnek értékes adatokat. Ezeknek az idén már nagy készüléssel és szép eredményekkel folyó ásásoknak egyike a Kolozsvár város területén fekvő honfoglaláskori magyar temető folytatatólagos feltárása volt. Bár az ásások még nem fejeződtek be, az eddigi eredmények is igen jelentősek. Jelentőségük kettős értelmű: első sorban az új lelőhely beleágyazva az eddig ismertetett s még közöletlen többi erdélyi honfoglaláskori emlékekbe, élesebb fényvel világít rá Erdély magyar elfoglalásának keleteurópai jelentőségű tényére, másodsorban pedig a régészeti leletek önmagukban is megérdemlik a figyelmet. A leletek futólagos megvilágításakor arra is kitérek röviden, hogy hogyan vált lehetségessé az, hogy a keletről jövő magyarság egy évszázadon belül jelentős építőmestere lett az európai műveltségnek s mind a mai napig szembeszállva a bizánci gondlattal és a betörő török és tatár népekkel, meg is tudta védeni azt, amit maga és Európa számára alkotott.

Az alábbi rövid ismertetésben a régészeti munka módszere szerint úgy csoportosítom mondanivalóimat, hogy egy nagyobb körből mindig kisebb és kisebb problémákra térve lehetőleg egységes képet kapjanak olvasóim Erdély honfoglaláskori magyar életéről a *leletek* tükrében. Elsősorban tehát azt a pusztán tény fogom tárgyalni, hogy Erdély szívében, Kolozsváron, a magyar honfoglalás korából való magyar temetőt találták s ezt a településtörténeti adatot a többi eddigi ismert adattal együtt fogom értékelni. Másodsorban a temető egységes képéből levonható következtetéseket fogom röviden ismertetni, majd az egyes sírokból kiolvasható következtetésekre térek rá, végül pedig a sírokban lelt egyes tárgyak művelődéstörténeti tanúságát ismertetem.

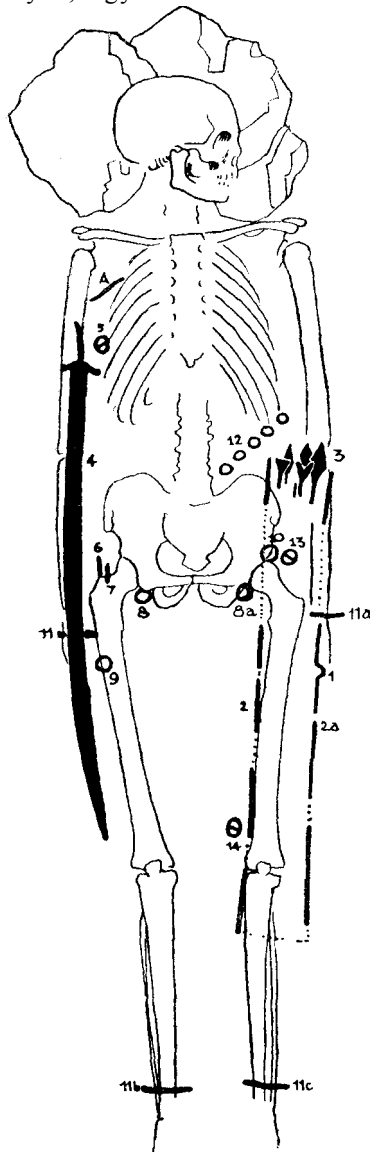
ELŐSZÖR TEHÁT a településtörténeti tanúságokra térve, meg kell állapítanunk, hogy a kolozsvári honfoglaláskori magyar temető nem áll elszigetelten Erdélyben. Kétségtelenül egykorú vele a marosgombási (Alsófehér megye) és a magyarlapádi (Alsófehér megye) temető, bár az utóbbi egyik női sírja inkább a X. század végéről keltezhető. Feltétlenül pogány magyar temetkezési szokásra utaló, lovassírokból származó leletek kerültek elő Diódról és Hariból is. A Maros és mellékfolyóinak Vajdahunyadtól Boroszentbenedekig tartó vonalán meg igen sok Szent István korával kezdődő temetőnk van. Ugyancsak ebből a korból való a Désen talált ezüstberakásos kardkeresztvas. A leletek térképezése elég világosan fedné történészeinknek azt az álláspontját, hogy a X. század elején a Szamos mentén leereszkedő magyar honfoglalók egészen a Maros középső folyásáig jutottak s itt találkoztak a Maros mentén később előnyomuló magyarokkal. A történészek felfogása szerint Erdély tömeges megszállása a X–XI. század fordulóján és a XI. század folyamán történt. Ezt bizonyítják a Maros mentén elhelyezkedő és Szent István korából s a XI. századból keltezhető temetők. Ámde van az erdélyi honfoglaláskori leleteknek egy másik csoportja is: az eddig kevés figyelemre méltatott s kevés lelettel

képviselt *székelyföldi csoport*. Eddig csupán az Eresztevényben (Háromszék megye) talált kengyel szerepelt a szakirodalomban s így e szórványos leletnek számító darab településtörténetileg alig értékesíthető tanuságát nem is nagyon vette figyelembe a kutatás. A Székely Nemzeti Múzeumban őriznek egy honfoglaláskori lándzsahegyet s ennek a lelőhelye is Eresztevény–Zádogos tető, ugyanaz tehát, ami a kengyelé. Ez kétségtelenné teszi, hogy Eresztevényben honfoglaláskori sír, esetleg temető volt. Ehhez járul még a Kézdivásárhelyen honfoglaláskori egyszerű edényekkel előkerült vaszabla, ami ugyancsak lovastemetkezésre mutat. Mindkét lelőhely a kereskedelmileg már az ókortól kezdve elsőrangú fontosságú ojtózi útvonal mentén fekszik. Udvarhely megyéből, Székelyderzsről egy – sajnos, nagyon rosszul megfigyelt – lovassírról kapunk híradást, amelyben csak a ló fejét és lábsontjait találták az emberi váz mellett s egy kengyel töredéke is itt került elő. Ez a temetkezési szokás kétségtelenül a magyar honfoglalás korából keltezi az avatatlan kezek által szétdőlt sírt. Székelyderzs nem fekszik benne az említett kereskedelmi útvonalban.

A leletstatisztika eredményeit összegezve s figyelembevéve azt a nagy szerepet, amelyet a magyarság déloroszországi létekor és új hazába településének első fél századában a keleti világkereskedelemben játszott, nagyjából a következőképpen rajzolhatjuk meg Erdély honfoglalását. A Maros és Szamos bezárta szöveget már az első foglalás idején tömegesen is megszálló magyarság a székelyföldi leletek szerint rögtön rátette kezét az egész Erdély kereskedelmileg és stratégiaileg fontos úthálózatára s ezt főbb pontjain megszálló csapatokkal biztosította. A Maros mentén vezető és a gótok korában olyan nagy szerepet játszó útvonalat ekkor már régóta nem használták, az avarok is két oldalról, az Alföld felől és Délkelet felől, szállották meg Erdélyt. Ezért a Maros felsőfolyása területén eddig mutatkozó lelethiány nem lehet véletlen. A székelyderzsi sír azonban arra mutat, hogy a kereskedelempolitikai célokon túlmenően számolnunk kell Erdély e területének korai megszállásával is. Bizonyos mértékig az is a kereskedelem egyoldalú érdekein túl mutat, hogy Erdélyben eddig még nem találtak a magyar sírokban szamánida dirhemeket, vagy épen séggel nyugati pénzeket, pedig mindkettő szinte törvényszerű velejárója a kereskedelmi utak mentén fekvő temetőknek. Ez a két megfigyelés mindenesetre sejteti, hogy az erdélyi medence népi kitöltésekor a kereskedelmi érdekeken túlmenő államszervezési célok is szerepet játszottak. Egy dolog azonban mindenképpen bizonyos s ez az, hogy az erdélyi honfoglaláskori leletek összesége épen úgy, mint egyes darabjai, tökéletesen egyeznek a többi magyarföldi leletekkel s így az erdélyi honfoglalók s a magyar föld többi részének meghódítói egy és ugyanaz a nép voltak.

A NAGYOBB ÖSSZEFÜGGÉSEK futólagos érintése után térjünk rá a Kolozsvár–Zápolya-utcai temető képének közelebbi vizsgálatára. 1911-ben Kovács István 8 sírt tárt fel, a múlt évben s ezidén magam további 3 sírt találtam. Ez a 11 sír bizonyos rendszerességben helyezkedik el. A pontosan térképezett sírok között három, jól

elkülöníthető sor indulását figyelhetjük meg. A sorok folytatása, sajnos, beépített területre esik. A honfoglaló magyar temetők általában hosszú, egysoros temetők. A kolozsvári temető tehát három ilyen, egymástól 8–10 méterre fekvő sorból állott (a további ásatások esetleg még több sor nyomára vezetnek), egy-egy sorban csak 10–12 sírt számítva is, 30–36 síros lehetett a temető, egyike volt tehát a legnagyobb honfoglaláskori temetőinknek. Az első két sorban közösen találták férfiak, nők és gyermekeik sírjait, nyilvánvaló tehát, hogy nem katonai temetőt ásatunk, hanem komoly, aránylag nagyszámú telep temetőjére bukkantunk, ez a hely volt az ezer év előtti magyar Kolozsvár első temetője.

1. kép. Kolozsvár-Zápolya-utcai honfoglaláskori temető 4. sír. (1911-es ásatás: Kovács I. után)

turkesztáni ásatásai nyomán egy falfestményről készült vázlatot mutatok be (3. kép). Ezen világosan látszik, hogy a kardot – a maihoz hasonlóan – a baloldalon viselték, a nyíltegezt pedig

vezetnek), egy-egy sorban csak 10–12 sírt számítva is, 30–36 síros lehetett a temető, egyike volt tehát a legnagyobb honfoglaláskori temetőinknek. Az első két sorban közösen találták férfiak, nők és gyermekeik sírjait, nyilvánvaló tehát, hogy nem katonai temetőt ásatunk, hanem komoly, aránylag nagyszámú telep temetőjére bukkantunk, ez a hely volt az ezer év előtti magyar Kolozsvár első temetője. A kolozsvári Főtéren végzett rendezési munkálatok során egy XI. századi magyar temetőt találtak, ez arra mutat, hogy Szent István korában, a köépitkezések megkezdésekor a magyarság leköltözött a folyó völgybe, ahol az egykori római Napoca romjai között kitűnő faragott épületköveket talált építkezéseihez. Így a kövek s valószínűleg a még mindig használható utak kontinuitása az egykori római Napoca helyéhez rögzítette a magyar Kolozsvárt.

A temetkezési szokások változatos képét adják a sírok. Ennek bemutatására két sír képét ismertetem. A 4. sírban a halott férfit lova s lószerszámja nélkül temették el, feje alá meg köveket raktak (1. kép, Kovács István után). A kisebb leletektől eltekintve, most csupán arra hívom fel a figyelmet, hogy a szablya (1. kép 4) a halott jobboldalára került, a tegez meg (1. kép 2) a benne lévő nyílcsúcsokkal együtt (1. kép 3) a baloldalon feküdt. Mármost meglehetősen sok ábrázolást ismerünk a magyar honfoglalással nagyjából egyidőből azoknak a keleti népeknek hagyatékából, amelyek öltözködése s fegyverzete a magyaréhoz hasonló volt. Példaként Le Coq

jobboldalon hordották. Épen fordítva tehát, mint azt a Zápolya-utcai 4. sírból s a hozzá hasonló honfoglaláskori magyar sírok tömegéből megismerhetjük. Egyszóval a sírba mindent fordítva raktak a magyarok, mint ahogyan azt az életben viselték. A temetéskor való megfordításnak ez a szokása a régi és még jórészt a mai türk népeknek általános temetkezés módja s így a néprajzi párhuzamok egyuttal feleletet is adnak arra a világgépre, amely ennek a szokásnak hátterében rejlik. Alább néhány példát idézek ezekből, hogy a honfoglaló magyarok világgépének elképzeléséhez adatot adjak. Bár minderről a Hítel egyik előző füzetében írtam, a kép egysege érdekében nem tartom feleslegesnek az ott elmondottak rövid ismertetését.

A csuvasok a mai napig is másként öltöztetik a halottakat mint az élőket. Ruháját balról gombolják be s kését az öv jobboldalára húzzák, stb. A halott lovára fordítva rakják fel nyergét. A beltírek a sírba mindent fordított helyzetbe raknak be s azzal magyarázzák ezt, hogy a túlvilágon a balkéz jobbkézé válik s fordítva, a jobbkézből balkéz lesz. Az altáji népek még ma is azt hiszik, hogy a túlvilágon a halott ugyanazt a foglalkozást folytatja, mint ebben az életben s ezért mindent melléje raknak, amire csak szüksége lehet. A samánok és mesteremberek magukkal viszik szerszámjukat, a harcosok fegyvereiket, a nők varrókésztségüket, stb. Azonban ez a túlvilág fordítottja az innensőnek, még hozzá nemcsak a bal- és jobboldal cserélődik fel benne, hanem az évszakok is, meg általában minden. Így pl., ha itt sok a medve, akkor a túlvilágon szűkében vannak a vadászok, vagy ha itt kevés a szarvas, az azért van, mert a túlsó világban éppen bővíben vannak, stb. Mindezeket a példákat hosszasan lehetne még folytatni, az olvasó szép példáit találhatja ezeknek a szokásoknak Uno Harva könyvében (*Die religiösen Vorstellungen der Altaischen Völker*, Helsinki. 1938). Mindezek kétségtelenné teszik, hogy a honfoglaló magyarság egy jelentős rétegében a túlvilágnak a fentiekben megismert elképzelése élt s ez az elképzelés irányította a temetési szokásokat oly módon, mint ahogyan azt a kolozsvári temető 4. sírjában láttuk.

A temető ezidén kiásott 10. sírjában (2. kép), egy másik, a honfoglalókra ugyancsak jellemző temetkezési móddal ismerkedhetünk meg. A halott mellett itt a baloldalon fekszik mind szablyája, mind pedig tegeze (2. kép 5 és 13). Baloldalon mellette kiterítve fekszik lovának csontváza. Nem mindegyik csont van meg a sírokban, hanem csak a ló koponyája (2. kép 2) és lábcsontrajai (2. kép 3–4). Ez a temetkezési mód is igen jellemző a magyar sírokra s számtalan szép példáját ismerhettük meg más temetőből is.

E temetkezés előzményeit már a szkíta és hún korban megtaláljuk a délorosz steppéken s mind a mai napig megvan abban a körben, ahonnan fentebb már idéztünk párhuzamokat: az Altáj vidéki népek sok törzsénél. A néprajzi párhuzamokból kétségtelenné válik, hogy csak azért találunk lócsontokat és nem teljes lócsontvázat, mert a lovat először ünnepélyesen megnyúzták olyan módon, hogy bőrében bennehagyták fejét és lábcsontrajait. Az ilyen módon megnyúzott lovat ma szalmával tömők ki az altájiai s a kitő-

möött lóba belevarrják szívének és májának egy-egy darabkáját is. Hitük szerint, ha vigyáznak arra, hogy megnyúzáskor és sírbatételkor a ló csontjait semmi sérülés ne érje, akkor ez a ló épségben fogja a tulsó életben szolgálni gazdáját. Csupán hasonló kitöméssel magyarázhatjuk azt, hogy a Zápolya-utcai sírban a ló különálló csontjai olyan rendben feküdtek, mintha az egész lovat eltemették volna. A kitömés mellett szól még az a néprajzi párhuzam

3. kép. Ujgar harcos 9. századi keletturkesztáni falfestményről (Le Coq után.)

is, hogy a fenti módon megnyúzott és kitömött lovat felszerszámozzák s úgy temetik a halott mellé. A 10. sírban a 8–9. szám jelöli a vaskengyelek helyzetét, a fából készült nyereg elkorhadt, a kengyelek helyzete kétségtelenné teszi, hogy a magyarok is felnyergelték a kitömött lovat s úgy fektették gazdája mellé a sírba.

Csupán két sírt választottam ki a változatos temetkezési szokások bemutatására, alább azonban még röviden érintem, hogy milyen további változatokat találunk. Előbb még arra szeretnék kitérni, hogy ezek a temetkezési szokások a népvándorlás korában a Magyarországtól egészen Koreáig terjedő steppe egész területén általánosak voltak. A szlávoknak a történeti korokban való térhódítása és a magyarság keresztény hitre való térése következtében ez a szokásanyag ma csak Középázsiaiban maradt fenn s ott is lassan

kihalóban van. Az a tény tehát, hogy a honfoglaláskori sírok magyarázatakor szinte kivétel nélkül középzásiai példákat idéztem, egyáltalán nem jelenti a magyarság ázsiai származását, hanem a fent érintett okokkal magyarázható. Az alábbiakban ugyanis látni fogjuk, hogy a magyarságot még a honfoglalás előtt is annyi szál fűzte az európai kultúra forrásaihoz, hogy szinte azonos gyökérből eredő kétféle változatról beszélhetünk. Ez azonban természetesen nemcsak a magyarságra vonatkozik, hanem a többi történeti steppe-népeknél is ez a helyzet. Az egykori eurázsiai őskultúrában gyökerező műveltség kétfelé, Keletre és Nyugatra szakadt ága között még az életmód különbözősége – városlakó, földműves és lovas nomád – sem tudott alapvető különbségeket kifejleszteni, amiben a kultúra közös gyökerein kívül nyilvánvaló szerepe volt a Kelet és Nyugat között állandóan meglévő élénk kereskedelmi kapcsolatoknak is.

A fent megismert két szokáson kívül szinte számtalan változatát láthatjuk a temetésnek honfoglaláskori sírjainkban. Csupán a lovastemetkezéseknél maradvá pl., sokszor egy csomóban találjuk a ló csontjait, vagy a halott lábánál fekszenek, vagy valamelyik oldalán. Máskor a lovat nem is temetik el, csak a nyeret és a lószerszámot rakják a halott mellé. Ez utóbbi szokásnak is számos elhelyezésbeli változatát figyelhetjük meg, stb., stb. A sírokból kibontakozó kép korántsem egységes tehát, nem vethető össze például az avar temetkezések törvényszerűen ismétlődő alapformáival.

A SZOKÁSNAK EZ A SOKFÉLELÉSÉGE, szinte egyénivé válása során, világosan megkülönböztethető az ősi alaprétég a megnyúzott ló mellétemetése és a bal- és jobboldal szerepében. Mindkét szokás ősi déloroszországi előzményeivel a szkíta kultúráig nyúlik vissza. A honfoglaló magyarság sokféle temetkezési szokása egy olyan vonást világít meg, amelyet tudtommal még senki sem figyelt meg, pedig alapvető módon magyarázza meg európai elhelyezkedésünket. A honfoglaló magyarság kultúrája ugyanis – a sírok tanúsága szerint – túljutott azon az egységen, ami az egyrétű, önmagában élő kultúrák jellemzője s ami pl. a mai napig eredeti tisztaságukban konzerválta a középzásiai népeknél az ezer évekkel ezelőtti szokásokat. A Magyarországra jövő húnok és avarok műveltségükben még sok friss és kifejlődésre váró csírat hoztak, megvolt tehát kultúrájuk belső fejlődésének önmagából merítő feszítőereje. A magyar szellemi élet a honfoglalás után szinte a végletekig, a továbbvezető utak eldugulásáig differenciálódott. A sírokon kívül, még a bennük talált művészi alkotások is arra mutatnak, hogy a honfoglaló magyarság túlfinomodott kultúrájában, a kollektív kultúra ősi ellenségének – az egyénnek – olyan nagy szerepe kezdett jutni, ami műveltségünket szétesés felé vitte s így az épen ezidőtájtban két népből véglegesen egybeolvadó magyarság egy frisszemléletű újjászületés, mai szóval élve, *kultúraváltás* közvetlen küszöbén állott. Nem kétséges, hogy ebben az önmagát felélő évezredes kultúrán kívül épen a különböző népi elemek egybeolvadásának is jelentős szerep jutott. Ilyenképpen a nyugati kultúra és a kereszténység hir-

telen betörése lélektanilag épen a legjobb pillanatban adott lökőerőt s elhatározó irányítást a magyarságnak s így érthető, hogy szinte elképzelhetetlen gyorsasággal építette magát újjá a széthullani kezdő magyarság Európában-európaivá. Ez a kultúraváltás tehát nem kívülről jövő valami s nem Géza és Szent István pusztá egyéni elhatározása volt az alapja, hanem belső szükségszerűség. Ez a genezise az Árpád-kor keleti színezetű, de a legmagasabb fokkal mért európai megjelenésű magyar életének és műveltségének. Ezzel a műveltségváltással természetesen párhuzamos volt s ugyanazon okokból fakadt a politikai váltás is. Az utolsó nagy közös erőfeszítés a honfoglalás ténye volt. Utána az Istenségben gyökerező fejedelmi hatalom az egyéni kiskirályok martaléka lett s a kalandozásokban vérvesztéséget szenvedett magyarság elé a hún és avar elődök politikai végzete rajzolódott. Ebben a reménytelen széthullásban látja meg az újra egygyéválás követelményének csíráit Géza és Szent István s így születik újjá, most már keresztény köntösben s lassan kereszténnyé váló tartalommal hatalmát az Istentől vevő magyar királyság.

Ez a kultúraváltás tehát a magyarság egészének belső átalakulását jelentette, mégpedig – bármilyen furcsán hangzik is – egy túlfinomult s egyénivé differenciálódott kultúrából egy egyszerűbb, kollektívebb forma irányában. Ezt az egyszerűbb formát az előző sokrétű kultúra öröksége s kifinomult mesterségbeli tudása igen gyorsan kiterébélyesíti s egyúttal formáiba sajátos magyar ízt visz. Ha csak futólag nézzük is át Árpád-kori székesegyházaink tiszta metszésű s világos szerkesztésű faragott töredékeit s összevetjük a nyugati művészettel, a sok egyezés mellett, melynek szálai akkor Európaszerte át és áthatották egymást, első pillanatra fel kell ismernünk az emlékek egészének más színezetű alapjellegét. Árpád-kori művészetünk magas színvonalú hordozója az akkori, az Egyház védnöksége alatt terjedő, erősen nemzetfölötti európai művészetnek s mégsem kevésbé magyar, akár a román művészet olasz, francia vagy német változata is első pillanatra már olasz, francia vagy német. Ezen a tényen az sem változtat, hogy nálunk is, mint minden európai országban, idegenből jött mesterek is dolgoztak. Ezek a mesterek voltak itt is, ott is a közös motívumkincs hordozói, a helyi mesterek teremtették meg azután az egyes művészi körök sajátos helyi, faji jellegzetességeit. Az európai művészetnek ez az őszinte átélése és teremtő továbbfejlesztése nem jöhetett létre külső tanulóssal vagy megszokással, mélyében az a belső indítékú nagy lélekvaltozás áll, amiről fentebb szólottam röviden. Más helyen részletesebben sort keritek ezek kifejtésére, bemutatva, hogy a honfoglaló magyarság magávalhozta művészetét is tovább követhetjük az új forma alatt, hol lappangva, hol élesen ismét előtérbe állítva, egészen a XV. századig s néha talán napjainkig, világosan demonstrálva, hogy az évezredek alkotóerő tökéletesen átformálódni sohasem tudhat.

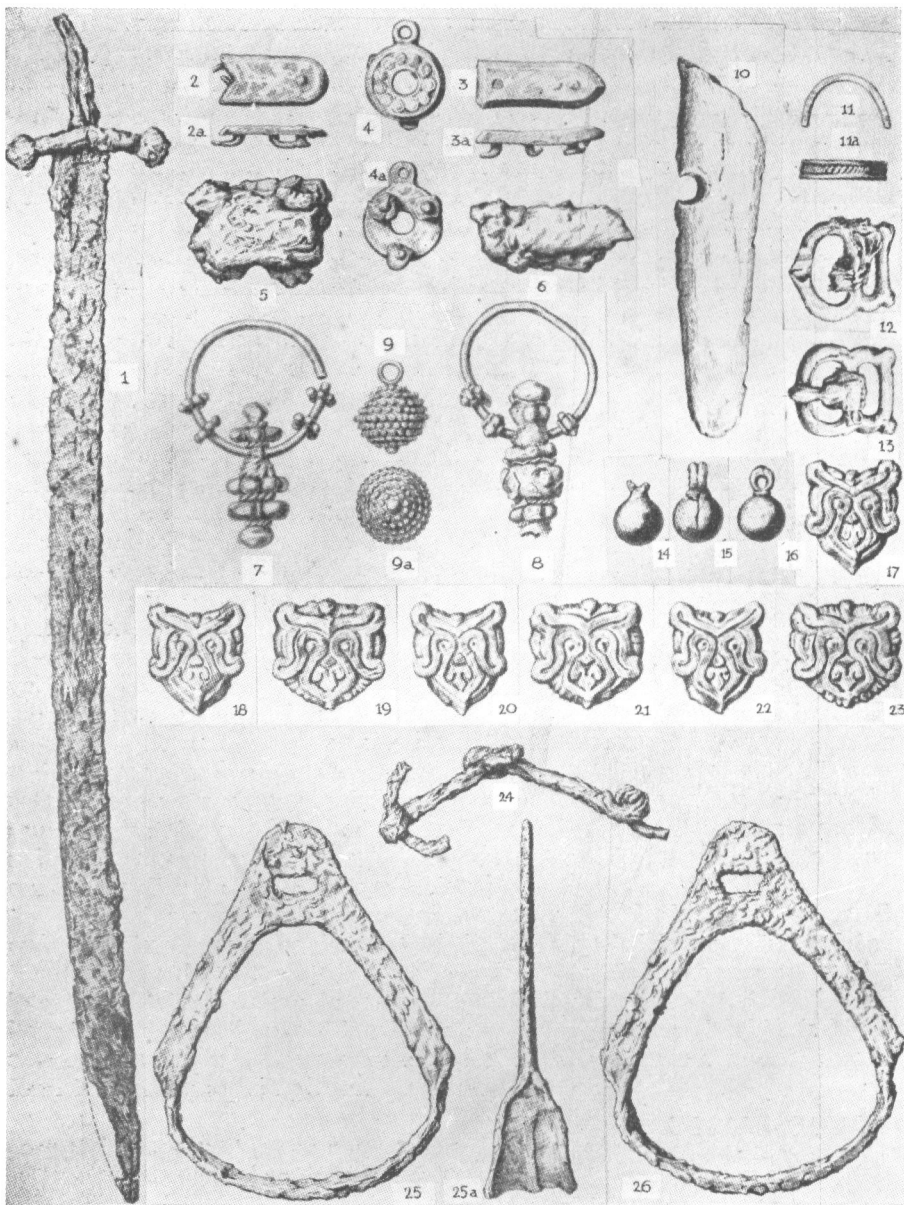
A ZÁPOLYA-UTCAI TEMETŐ településtörténeti jellemzése, a temetőnek egységként, majd síronként való vizsgálata után rátérek

az egyes leletek futólagos bemutatására. Mondanivalóimhoz alapul az 1911-es ásatás néhány jelentős darabja szolgál, mert a tavalyi és ezidei ásatások leleteinek tudományos közlését nem akarom képeik közzétételével megelőzni. Kovács István, a háború előtti ásatás vezetője, kitűnő feldolgozásában felfedi azokat a szálakat, amelyek a leletek formájában, használatmódjában és díszítésében az egyes tárgyakon túlvezetnek s így lehetővé teszik a tárgyak művelődéstörténeti megvilágítását. A 4. képen közölt régiségek közül vegyük elsők a fegyvereket: a szablyát (1) és a visszacsapó íj csontlemezét (10). A szablya klasszikus formája a magyarság kezén alakul ki, hosszú tapasztalatok alapján. Alakját a használat megkövetelte bonyolult s így megvalósításában mégis egyszerűnek ható törvények szabják meg. Görbülő vonala, súlyelosztása s hátának az alsó negyedben meglévő kétélűsége olyan harcra teszi képessé ezt a fegyvert, amelyben lovas ember harcol lovas ellenféllel. Ez a tény egyúttal a szablya kifejlődésének helyét is meghatározza. Kovács István szerint ez az Ural, az Altáj hegység és a Kaukázus bezárta nagy steppeterület lehetett. A visszacsapó íj szerkezete és készítése a szablyaénál még sokkal nagyobb feladat volt. A többfajta rugalmas anyagból egybeépített íj két végére és markolatára merev csontlemezeket szereltek az íjkészítő mesterek. A 4 kép 10 alatt bemutatott töredék az íj végéről való s jól látszik rajta az ideg számára vágott félkörös nyílás, ebbe akasztották ugyanis a hurkoltvégű ideget. Félelmetes fegyver volt a visszacsapó íj, ereje és távolbahatása úgy viszonylott az akkori nyugati fegyverekhez, mint ma egy avult Manlicher-puska a legmodernebb golyószóróhoz. Miként a mai háborúban is a jobb fegyver már fél győzelem, úgy volt akkor is s a kalandozó magyarok nyomán felhangzó templomi könyörgés mindennél jobban bizonyítja e fegyver kiválóságát: de sagittis Hungarorum libera nos Domine. A fegyverkovácsok műhelyéből kerültek ki nyilván a kengyelek (25–26) és a zabiák (27) is. Az előbbieket közül az idei ásatások egy remekművű, ezüsttel díszített, példánytalanul gazdagították az erdélyi honfoglalók művészi színvonalú felszerelését. A lószerszámhoz tartozó szíjvégek (2–6) a magas fokon álló bronzöntésről tanuskodnak. Ugyancsak bronzból öntötték a ruha összegombolására való füles gombokat is (14–16). Az egyik női sír aranyozott ezüst fülbevalópárja (7–8) és aranyozott granulációs gombja (9) a finom ötvöstechnikák beható ismeretét árulja el a legmagasabb igényt is kielégítő kivitelével. Az 1. sír gazdag, ezüsből öntött övveretsora (12–13, 17–23) a magyarság kedvenc fémének, az ezüstnek divatját mutatja, díszítése meg az akkori majdnem kizárólagos divatnak megfelelően palmettákkal történt.

A szablya jellegzetes magyar forma, a fülbevalók párját is megtaláljuk Magyarországon, de legutóbb Kievből vált ismeretessé testvérpárja. A mi szempontunkból a legtanulságosabbak az övveretek (17–23), ezeken ugyanis a más leletekből ismert lendületes és tisztarajzú palmetta szalagszerű keretével már a teljes felbomlás útján van. Első pillanatra nem is tudja megkülönböztetni a mintakincs fejlődését nem ismerő, hogy vajjon növényi minta van-e rajtuk, vagy egy szembenéző állatfejet stilizáltak díszítésükre. Ezek-

2. kép. Kolozsvár-Zápolya-utcai honfoglaláskori temető 10. sírja.
(1942. évi ásatás.)

4. kép. Lelet az 1911. évi ásatásból. (Kovács István nyomán.)

nek a vereteknek párja a galíciai Krylos faluban talált magyar sírokból ismeretes, mintájuk pedig élénken bizonyítja, hogy az általam feltételezett szétbomlási folyamat már a honfoglalás előtt megindult.

A leletek némelyike mögött sok százados, sőt évezredes hagyomány áll. A visszacsapó íj azonos a húnok íjával, a keretezetlen övveretek előzményei pedig, amint Kovács István rámutatott, egészen a szkíta művészetig nyúlnak vissza. Mivel a temetkezési szokások megismerésekor is ugyanilyen és ugyanebbe az irányba vezető távlatok nyílottak meg előttünk, nem kétséges, hogy e jelenségek átörökítője valamilyen népi összefüggés kell legyen. Ilyen módon a magyarság, vagy legalább is egyik rétegének történeti Déloroszország klasszikus földjén a húnokon keresztül egészen a szkítákig nyúlik. Ez a hosszú mult talán egyik okozója is annak a szellemi túlfinomodásnak, amelyről fentebb szólottam. Azonban mást is jelent ez, a sírképekben és leletekben kimutatható, Déloroszországban töltött évezred. Ezt a földet már a szkíta kortól kezdve át és át-szötte aranyló szálaival az a görög műveltség, amelyik mind a mai napig alapja az európai kultúrának is. A görög kultúra hatása csak részben nyilatkozott meg egyszerű kereskedelmi árucseré formájában, igazi jelentősége nem is ez, hanem, hogy közelsége és szelleme állandó formálóerővel hatotta át a közelében élők érdeklődési és alkotási tevékenységét. A görög szellem hatásának magasrendűségét és egyúttal a steppei kultúrák önálló egyéniségét mutatja, hogy még a legerősebb görög hatás idején sem vált a steppe a görög szellem torz provinciájává, hanem világosan elhatárolható, sőt sok törekvésében a göröggel épen ellentétes kultúrák keletkeztek itt. A görög művészet indítására életbelendülő szkíta művészet épen anynyira egyéni marad, mint a vele rokontöbbl fakadó iráni művészet. A görög művészet bővületébe kerülnek a Déloroszországba érkező s onnan kiindulva, az egész Európát végigvándorló gótok is, de művészetük épenúgy önálló lesz, magábasziva a helyi elemeket, mint ahogyan önálló a későbbi hún, avar, vagy magyar megfogalmazása a szkíta-görög hagyománynak. A felbomlás a görög anyaterületen a késő-hellenizmusban jelentkezett, a puszták területén lassabban szűrődve s különböző egyéniségeken át érlelődve, csak ezer évvel később, a honfoglaló magyarságnál jutott el a kifáradásig. Más helyen részletesen ki fogok térni arra, hogy miképen rövidül meg a fokozatos fáradás jeleként egy-egy nagy felfrissülés tartama. A párszázéves szarmata művészet után a rövidebb ideig tartó hún renaissancet már fáradtabb lélekzetű új felfrissülés követi, sokszor távolabbi korokra nyúlva vissza, majd a magyarság művészetében mintegy százéves ragyogó korszak után végleg kilobban tüze. A déloroszsteppén a magyarság eljöttével csak a tehetetlenségi erő élteti még egy darabig e művészet foszlányait. A szláv kereszténységgel együtt jövő bizánci-görög szellem szinte ellenkező előjelű, mint a klasszikus szellem s rögtön megmerevedő formáival nemhogy egy évezredes fejlődés alapjait vetette volna meg, de szinte napjainkig konzerválta ezer év előtti állapotát. A déloroszországi, mély gyökereiben a klasszikus görögség és a steppei népek bámulatos szellemi ötvözetébe

nyúló nemes kultúra utolsó hordozóját, a magyarságot, már nem érte Délországban a bizánci hullám. Az állandó önmagából való fejlődés zsákutcájába jutott s a szétesés előtt álló évezredes kultúra igézete alól felszabadult friss erők hatalmas birodalmat alkottak Magyarországon s egy nemzetnél sem alábbvaló magasrendű európai, de magyar színezetű művészettel járultak hozzá az akkor erjedő európai szellem kiteljesedéséhez. A magyarság szellemi habitusában azonban, még ma is sok nyoma van forradalmi kultúraváltása előtti életének, hogy csak egyet említsek, ilyen a magyar ember egyéni voltára való rátartisága.

Lényegében azonban az a keleti színezetű magaskultúra, amivel a magyarság új hazájába érkezett, tradíciója jó részében egytől fakadt az európai kultúrákkal, illetőleg a magyarság új kultúrájával. Főként azokban a metafizikainak mondható területeken való magatartásban mutatkozik ez a közösség, amelyek nem függenek a településtől és az életformától. Nem szabad azonban azt sem elfelejteni, hogy a magyarság, mint a keleteurópai világkereskedelem egyik hordozója, nagyon jól ismerte már a honfoglalás előtt Európa kultúráját. Nyugat, Észak és Dél vásárait gyakorta felkereste, ismerte kereskedőiket, szokásaikat. A magyarok közt már a honfoglalás előtt voltak keresztények épenúgy, mint mohamedánok. A letelepült életforma sem lehetett idegen tőlünk, volt eléggé fejlett földművelésünk is s adatok mutatnak arra is, hogy még Délországban azon az úton voltunk, hogy kazár mintára városokat is építsünk.

A tanulság mindebből az, hogy a honfoglaló magyarság műveltsége és az akkori nyugati műveltség között nem volt meg az a nagy, átmenet-nélküli különbség, mint amelyet általában hangsúlyoznak, sőt a két műveltség azonkívül, hogy egymásról pontos tudomása volt, épen igen lényeges hagyományyaiban egy tőről hajtott. Mindez nagyon megkönnyítette, sőt előre megvetette alapját annak a kultúraváltásnak, amelyről fentebb megemlékeztem s amely már Szent István alatt végérvényesen beleépítette népünket az európai kultúra alkotó nemzetei közé.

A kolozsvári Zápolya-utcai magyar honfoglaláskori temető aránylag kevés lelete talán a felfedett szellemi folyamatok bemutatásakor nem hatott elég bizonyító erővel. Az összes magyarországi leletek feldolgozásakor és délországi előzményeikkel való egybevetésükkor az érintett kérdések sokkal szélesebb skálájú kifejtésével fogom e korszaknak az egész európai kultúrára jelentős szellemi hátterét megvilágítani.

LÁSZLÓ GYULA

Irodalom. Az Erdélyi Tudományos Intézet négy kötetben teszi közzé Erdély összes régészeti emlékeinek repertóriumát az emberi művelődés kezdetétől a magyar honfoglalást követő első századokig. Az első vaskos kötet, Roska Márton munkája Erdély őskoráról, a napokban hagyja el a sajtót. Az 1911-es Zápolya-utcai ásatásokról kiváló közlésben számol be az ásató Kovács István (*A kolozsvári Zápolya-utcai magyar honfoglaláskori temető.* Közlemények. Kolozsvár, 1942. II, 1. 85–118. l.). Néhány újabb megfigyeléssel járultam

hozzá eredményeihez az Erdélyi Múzeum ez évi decemberi számában megjelenő ismertetésében. Az előzőleg talált erdélyi honfoglaláskori leletekről s azok irodalmáról jó áttekintést nyújt Roska Márton dolgozata (*Erdély és a honfoglalás*. Megjelent a Történeti Erdély c. munka, 163–173. oldalán, Budapest, 1936.). Az erdélyi honfoglalásra vonatkozó kútfők és helynevek feldolgozása: Karácsonyi János, *Századok*, 1901 és *Szent István élete*, Budapest, 1904. Az újabb eredmények Melich János: *A honfoglaláskori Magyarország*, Kniezsa István: *Magyarország népei a XI. században* és Hóman–Szekfü: *Magyar Történet* I. kötetében található. A magyar királyságeszme belső tartalmáról alapvető dolgozat Deér József: *Pogány magyarság, keresztény magyarság*. c. tanulmánya. A honfoglaló magyarság magasrendű művészi kultúrájáról és a déloroszországi kereskedelmi életben játszott nagy szerepéről igen mélyreható elemzésekkel ír Fettich Nándor: *A honfoglaló magyarság fémművészete*. *Archaeologia Hungarica* XXI. kötet. Vö. még a Hítel ez évi szeptemberi számában írt dolgozatomat a népvándorláskori világkereskedelmének magyarországi szerepéről. A magyar temetkezési szokásokról legutóbb az előző Irodalom teljes felhasználásával magam írtam: *A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge* c. könyvemben (*Archaeologia Hungarica* XXVII. kötet), néhány eredményemet közöltem a Hítel ez évi szeptemberi számában. A székelyderzsi honfoglaláskori sírról Ferenczi Sándor ad hírt (*A székelyderzsi honfoglaláskori sír*. Kny. Székelység, Székelyudvarhely, 1933. III. évf. 11–12. sz.). Az eddigi közlések után még nem látom világosan a Cenkhegyi Brasovia templom, s különösen az alatta talált kút időrendjét (A. Ferenczi: *Die Bauperiode de Burgkirche der Brasovia-Burg auf der Zinne bei Kronstadt*. Kny. Siebenbürg. Vierteljahrschr. 1935. 1–25. o., továbbá: Keöpeczi Sebestyén József: *A Cenkhegyi Brasovia-vártemplom*. Erdélyi Tudományos Füzetek, 121. sz. Kolozsvár, 1940.). A turkesztáni falfestmény után közölt 3. képet A. von Le Coq: *Bilderatlas zur Kunst und Kulturgeschichte Mittel-Asiens*, Berlin, 1925. 93. képe után rajzoltam. A honfoglaló magyarság kultúraváltásának a sírképek és leletek alapján megrajzolt képe – legjobb tudomásom szerint – ebben a rövid dolgozatban lát először napvilágot s így irodalmi előzményei nincsenek, szövegét egyidejűleg az Ungarn című folyóiratban német nyelven is közöltem. A teljes apparátussal történő feldolgozás közzétételére az orosz múzeumok anyagának további tanulmányozása után keríték sort.